

MODAALSUSE TÕLKIMISEST: ROOTSI MODAALTEGUSÕNA *BÖRA* JA SELLE TÕLKEVASTED EESTI KEELES

Anu Laanemets ja Helena Mihkelson
Kopenhaageni Ülikool ja Tartu Ülikool

Kokkuvõte. Käesolevas artiklis käsitletakse rootsi modaaltegusõna *böra* kasutust autentsetes tekstides ning erinevaid strateegiaid, mida on eesti keeles selle tegusõna olevikuvormi *bör* ja lihtminevikuvormi *borde* tähenduste tõlkimisel kasutatud. Uurimuse empiiriliseks aluseks on tõlkekorpus, mis koosneb rootsikeelsetest originaaltekstidest ning nende eestikeelsetest tõlgetest. Modaaltegusõnade analüüs lähtub van der Auwera ja Plungjani (1998) modaalsuste mudelist, mille põhjal modaalsus jaotatakse episteemiliseks, deontiliseks, mittedeontiliseks ja dünaamiliseks. Uurimuse tulemused näitasid, et kuigi modaaltegusõna *böra* olevikuvormi *bör* ja lihtminevikuvormi *borde* leidus tekstides võrdsel määral, esineb nende kasutuses mitmeid erinevusi. Kui *bör*'il on siinse korpuse materjalis valdavalt deontiline tähendus, siis *borde* esineb kõigis modaalkategoriates. Uurimuse tulemuste põhjal võime väita, et *bör*'i kasutus on kitsam ning ilmutab ka žanrilise spetsialiseerumise märke, kui võrd seda kasutatakse tihti juhendites. Tõlkevastete analüüsist selgus, et rootsi modaalverbid *bör* ja *borde* on tõlgitud valdavalt modaalverbidega *pidama*, *tulema*, *tohtima*, *võima*, *saama*. Kõrvalekaldeid modaalsuse edasiandmisel esines vähesel määral, enamasti eitust sisaldavates lausetes, kuid kõige keerukam aspekt tõlkimisel näib olevat *bör*'i ja *borde* vahelise kraadierinevuse edasiandmine, mille puhul eesti keeles kasutatakse vaheldumisi indikatiivi ja konditsionaali vormi.

Märksõnad: modaalsus, modaalverbid, võrdlev uurimus, tõlkekorpus, tõlge, rootsi keel, eesti keel

DOI: <http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2016.7.2.05>

1. Sissejuhatus

Käesolevas artiklis vaatleme rootsi modaaltegusõna *böra* kasutust ning selle tõlkimist eesti keelde. Kuna modaalsuse lingvistilised väljendusvahendid on keeleti erinevad ega ole alust arvata, et ühe konkreetse rootsi modaaltegusõna tähendusväli kattub vaid ühe eesti modaaltegusõnaga, oletame, et *böra* tõlkimisel eesti keelde on kasutatud

erinevaid strateegiaid. Ainuüksi sissevaade suurimasse “Rootsi-eesti sõnaraamatusse” (RES 2004) kinnitab seda oletust. RES (2004: 165) toob märksõna *böra* all välja kolm vastet: 1) pidama, 2) (*eituse puhul*) tohtima ja 3) impersonaalne kasutus. Esimese vaste näitelauseste hulgas leidub tõlkevasteid nii indikatiivis (*pean, peab*) kui ka konditsionaalis (*peaks, peaksid*) ja ka minevikus (*oleksime pidanud*). Eituse kohta on toodud üks näide tõlkevastega *ei tohi*. Kolmanda, impersonaalse kasutuse vastete hulgas on näited vaid indikatiivis (*peab*), samas on tõlkevastena esitatud ka tegusõna *tulema* (vrd *Det bör anmärkas att ... ‘peab tähendama/märkima, et ..., tuleb märkida, et ...’*).

Käesoleva artikli eesmärk on uurida modaaltegu sõna *böra* erinevaid kasutusvaldkondi autentsetes tekstides ja nende tõlgetes esinevaid vasteid. Uurimuse empiiriliseks aluseks on tõlkekorpus, mis koosneb rootsikeelsetest originaaltekstidest ja nende eestikeelsetest tõlgetest.

Modaaltegu sõna *böra* on huvitav uurimisobjekt, kuna selle lihtminevikuvorm *borde* on omandanud laialdase olevikulise tähenduse, mida on olevikuvormi *bör* tähendusest üsna keeruline eristada. Erinevus nende kahe vormi olevikulise kasutuse vahel seisneb peamiselt väljendatava soovituselise tugevusastmes (vt 2.1.). Uurimuse tulemus näitab, milliseid modaaltegu tõlkimise erinevaid strateegiaid kasutatakse uuritava rootsi modaaltegu sõna ning selle eri vormide tähenduste edasiandmiseks, ning osutab tõlkimisel tekkinud kitsaskohtadele. Uurimuse tulemustest selgub, et tõlkijatele on tekitanud raskusi modaaltegu sõna eitusega seotud kasutus ning *bör*’i ja *borde* vahelise kraadierinevuse edasiandmine, mille puhul eesti keeles kasutatakse vaheldumisi indikatiivi ja konditsionaali vormi. Uurimus võiks kasuks olla eesti ja rootsi keele tõlkijatele ning nende keelte õppijatele ja õpetajatele.

Pärast sissejuhatust anname artikli teises peatükis seniste käsitluste põhjal ülevaate rootsi keele modaaltegu sõna *böra* tähendustest, seejärel käsitleme modaaltegu väljendusvahendeid eesti keeles ning peatüki lõpus anname ülevaate üldisest modaaltegu tüpoloogiast ning analüüsi aluseks olevast mudelist. Kolmandas peatükis anname ülevaate uurimuse empiirilisest materjalist ja meetodist. Artikli neljandas peatükis keskendume *böra* modaalsete tähendusväljade ja näitelauseste eestikeelsete tõlkevastete analüüsile. Viiendas peatükis võtame eraldi luubi alla need juhud, kus modaaltegu on tõlkest välja jäänud või muutunud. Artikli lõpetab arutelu ja kokkuvõte.

2. Modaałsus ja selle väljendusvahendid

Ehkki modaałsust peetakse üldiselt universaalseks semantiliseks kategooriaks, on lingvistilised vahendid selle väljendamiseks keeleti erinevad, hõłmates nii morfoloogilisi, süntaktilisi kui ka leksikaalseid vahendeid. Ka ühe keele raames võib olla eri viise modaałsuse väljendamiseks, nagu näiteks grammatiseerumisprotsessi tulemusena välja kujunenud modaal(abi)tegušõnad või moodus ehk kõneviiside süsteem (Palmer 2001 [1986]). Samuti kannavad modaałseid tähendusi teised sõnaliigid, nagu näiteks omadus- ja määrsõnad.

2.1. Rootsi keele modaaltegušõna *bõra* tähendused ja kasutus

Rootsi keele suures grammatikas “Svenska Akademiens Grammatik” (1999, edaspidi SAG) käsitatakse modaaltegušõnu abitegušõnade ühe alamrühmana, millest ka nimetus *modala hjälperb* (modaałsed abitegušõnad). Modaaltegušõnade määratlemisel lähtutakse ennekõike semantilisest komponendist ning selles osas erineb SAGi käsitus teistest traditsioonilistest skandinaavia ja laiemalt germaani keelte modaaltegušõnade käsitlustest. Viimasel juhul võetakse sageli aluseks morfo-süntaktilised tunnused, mis piiritlevad modaalverbide tuumikklassi (vt nt norra ja taani keele suured grammatikad NRG 1997 ja GDS 2011, aga ka Mortelmans, Boye ja van der Auwera 2009, Quirk *et al.* 1985, Zifonun *et al.* 1997). Norra ja taani keeles liigitatakse modaaltegušõnade rühma üldiselt järgmised verbid: *skulle (pidama)*,¹ *mätte (pidama)*, *kunne (oskama, võima)*, *ville (tahtma)*, *burde (pidama)*, aga ka *behøve (vajama)*, *få (saama)*, *torde/tore (sõandama)*, *gide (viitsima)* (NRG 1997, GDS 2011). Nimetatud tegušõnad on kesksel kohal ka SAGi käsitluses, olgu need siinkohal ka rootsikeelses kirjapildis ära toodud: *behöva, böra, få, kunna, lär, må, mätte, måste, skola, vilja*. Lisaks neile liigitab SAG modaalverbide alla ka järgmised “abitegušõnade sarnased põhiverbid”: *förmå (suutma)*, *hinna (ajaliselt jõudma)*, *orka (jõudma, jaksama)*, *slippa (pääsema, lahti saama)*, lisades, et abitegušõnade ja sarnase tähendusega põhiverbide vahel ei ole teravat piiri (SAG 1999 IV: 282).

1 Paljud modaaltegušõnad on mitmetähenduslikud. Siin ja edaspidi toome ülevaatlikus kontekstis sulgudes vaid ühe või kaks põhitähendust vastavalt norra-eesti (NES) ja rootsi-eesti sõnaraamatust (RES).

Nagu modaaltegušõnadele üldiselt iseloomulik, on need ka rootsi keeles mitmetähenduslikud, väljendades tihti nii episteemilist kui ka mitte-episteemilist tähendust ning võimalikkuse ja vajalikkuse semantiliste väljade eri nüansse. Seega võib keelekasutuses esineda mitmetähenduslikke ja ebaselgeid juhte ning üksikute lausete tõlgendamine võib mõnikord osutada keeruliseks. Selliste näidete puhul oleme oma töös vaadanud lausete laiemat konteksti, mis tihti tähenduse piiritlemisele kaasa aitab.

Kuna keskendumine oma uurimuses vaid ühele modaaltegušõnale – *böra* –, siis anname järgnevas põhjalikuma ülevaate vaid selle tegušõna kasutusest. Vastavalt SAGile kasutatakse tegušõna *böra* kahes modaal-kategoorias – episteemilises ja deontilises, hõlmates tähendusvälju võimalikkus ja vajalikkus/kohustuslikkus. Tegušõna *böra* abil väljendatakse seda, mis on faktidest või normidest tulenevalt tõenäoline või soovituslik, mõistlik (SAG 1999 IV: 292 jj). SAG (*ibid.*: 282) eristab ka potentsiaalset ja intentsionaalset modaal-kategooriat, kuid neid *böra* tähenduste hulgas ei mainita.² Rootsi modaaltegušõnade hulka kuuluvate verbide seast leiame teisigi, osaliselt *böra* tähendustega kattuva semantilise väljaga modaaltegušõnu, mh *måste* (*pidama*), *få* (*võima*, *saama*, kuid ka *pidama*), *skulle* (*pidama*). Modaalverbide tuumikklassi kuuluvatest verbidest on *böra* kasutuse poolest kõige harvemini esinev (Lagervall 2014: 192, 212, vt ka taani keeles Jensen 2005: 182).

Episteemilise *böra* abil väljendab kõneleja järeldust, et lause propositsioon on suure tõenäosusega tõene.

- (1) a) Stockholmståget *bör* vara här när som helst nu. (SAG 1999 IV: 292)
 b) Stockholmståget *borde* vara här när som helst nu.
 ‘Stockholmi rong peab/peaks iga hetk siin olema.’

Lause (1a) väljendab kõneleja faktidele tuginevat järeldust (s.t teades rongi saabumisaega), et Stockholmi rong on suure tõenäosusega iga hetk kohal. Kui kõneleja ei ole toimuva tõenäosuses nii kindel, saab seda edasi anda modaaltegušõna lihtmineviku vormi (*borde*) abil, vrd (1b). Samas on lihtminevikul ka temporaalne funktsioon ja pea- ja kõrvallause aegade ühildumise nõudest tingituna võib selle kasutamine olla kohustuslik (SAG 1999 IV: 266 jj, 850 jj), näiteks:

2 SAGi potentsiaalne tähendus on osaliselt kattuv teistest modaaltegušõnade käsitlustest tuntud dünaamilise tähendusega (Nuyts 2006, Palmer 2001 [1986]), väljendades tegevus-subjekti võimet või võimalust midagi teha (SAG 1999 IV: 283).

- (2) Hon svarade att tåget *borde* [*pidi*] komma när som helst. (SAG 1999 IV: 292)
 ‘Ta vastas, et rong peaks tulema ...’

Seega on lihtminevikul kaks funktsiooni, temporaalne ja mitte-temporaalne, millest viimast kasutatakse episteemilises tähenduses tõenäosuse astme vähendamiseks. Alati ei pruugi lause kontekstist aru saada, kas tegemist on temporaalse või mittetemporaalse (pehmendava) kasutusega või mõlemaga korraga. Lähtudes artikli komparatiivsest perspektiivist ja eesti keeles mitte kehtivast aegade ühildumise nõudest, võib oletada, et see kahetähenduslikkus ja sellest tulenev tõlgendus-raskus seab tõlkijad kohati keerulise valiku ette.

Modaalverbide semantiline väli võib olla suhteliselt lai ja ülemine-
 kud ühest tähendusest teise ei pruugi olla selgesti piiritletav. Nii võib ka episteemiline *böra* mõningatel juhtudel omandada kergelt deontilise, moraliseeriva kaastähenduse, nagu lauses (3) (SAG 1999 IV: 292):

- (3) Bo *bör* vara framme nu.
 ‘Bo peaks nüüd kohal olema.’

Vastavalt SAGile võib lauset (3) parafraseerida järgnevalt: kõneleja eeldab, et Bo on kohale jõudnud, kui ta just ei ole olnud hooletu ja kuskil aega raisanud.

Kui kõneleja täheldab, et lause sisu ei vasta tehtud järeldusele, väljendatakse seda tarindi *borde* + perfekti infinitiiv või *hade bort* + infinitiiv abil, vt näide (4).

- (4) Han *borde ha varit/hade bort* vara här nu enligt mina beräkningar, men som vi kan konstatera är han inte det.
 ‘Ta oleks pidanud nüüd siin olema, vastavalt minu arvestustele, aga nagu me võime täheldada, siis teda ei ole.’

Deontilise modaalsuse tähendusskaalal väljendab *böra* kohustuslikkust/vajalikkust. Ka käesoleval juhul on tegusõna semantilised nüansid üsna mitmekesised, hõlmates nõuandeid, kohustusele lähenevaid tugevaid soovitusi, mille järgimist oodatakse, ning moraliseeriva alatooniga soovitusi. Kohustuslikkuse allikaks ehk autoriteediks võib olla nii kõneleja kui ka mõni teine isik, samuti võivad selleks olla sotsiaalsed normid ja üldised tõekspidamised.

- (5) Man bör ta hänsyn till sina medtrafikanter. (SAG 1999 IV: 294)
'Oma kaasliiklejatega peab arvestama / tuleb arvestada.'

Nagu ka episteemilise tähenduse puhul kasutatakse lihtminevikku kahes funktsioonis, temporaalses ja mittetemporaalses. Neist viimast kasutatakse siis, kui kõneleja soovib anda pehmemat, vähem morali-seerivat soovitusi. Samuti ei eelda kõneleja, et soovitus ilmtingimata järgitakse (SAG 1999 IV: 293):

- (6) Du borde klä dig lite varmare.
'Sa peaksid end soojemalt riidesse panema.'

Üldiselt on deontilised *böra*-lauseid agentiivsed, kus lausesubjektiks on teadlikult ja sihipäraselt käituv elusolend, kes on võimeline esitatud kohustuslikkust/soovituslikkust täide viima. Kuid esineb ka eluta sub-jektiga lauseid, nagu näites (7).

- (7) Krukväxter bör inte stå i drag. (SAG 1999 IV: 293)
'Toataimed ei tohi seista tuule käes.'

Sel juhul pole lauses adressaati otseselt nimetatud ning lause väljendab üldist tõekspidamist.

2.2. Eesti keele modaalsus – võimalused episteemilise võimalikkuse ja deontilise kohustuslikkuse väljendamiseks

Eesti keeles on modaalsuse väljendamiseks erinevaid lingvistilisi vahendeid: nii leksikaalseid kui ka grammatilisi, suulises keelekasutuses ka foneetilisi (Rätsep 1978: 35).³ Leksikaalsetest vahenditest on olulisemad modaaladverbid ja modaaltegusõnad, grammatilistest

3 Ka rootsi keeles on modaalse tähenduse väljendamiseks peale modaalverbide teisi lingvistilisi vahendeid. Olulisel kohal on modaaladverbid. Modaaltegusõnaga *böra* sarnase tähendusega adverb on *rimligen* ('tõenäoliselt, usutavasti') (SAG 1999 IV: 293). Samas on rootsi keeles vaid kaks kõneviisi – indikatiiv ja imperatiiv. Varem kasutusel olnud kõneviisi konditsionaal/optatiiv on tänapäeval mitteproduktiivne ja seda kasutatakse peamiselt vaid kindlates väljendites või arhailises kõnepruugis (Hultman 2003: 153).

vahenditest kõneviisid, aga ka muud süntaktilised tarindid ja morfoloogilised vormid (vt nt Uuspõld 1989, Erelt 2013).⁴

Järgnevalt käsitleme põhirõhuga neid eesti keele väljendusvahendeid, mille abil väljendatakse episteemilist võimalikkust ja deontilist kohustuslikkust/vajalikkust, ehk vahendeid, mille abil peaks olema võimalik edasi anda rootsi keele modaaltegušõna *bõra* tähendusi.

Ellen Uuspõllu järgi on episteemilise tähenduse edasiandmiseks eesti keeles kõige sobilikumad tegušõna *olema* ja modaaladjektiiv tarindid, aga ka lauseadverbiaalid, mille abil väljendatakse võimalikkuse eri astmeid (Uuspõld 1989: 469, 471 jj). Episteemilist tähendust väljendavate tegušõnade kohta kirjutab Uuspõld, et neid on eesti keeles suhteliselt vähe. Ta toob välja modaaltegušõnad *võima*, *saama* ja *pidama*, mis on oma olemuselt mitmetähenduslikud ning mille tähendusvälja kuulub muu hulgas ka episteemiline võimalikkus. Episteemiline tõlgendus on kõige ühetähenduslikum siis, kui tegemist on subjekti taatele mitte alluvate situatsioonidega (*ibid.*: 470 jj). Tegušõna *pidama* puhul võivad episteemilist tõenäosust väljendada tingiva kõneviisi ja lihtmineviku vormid, kusjuures lihtmineviku temporaalne tähendus on sel juhul neutraliseerunud (*ibid.*: 473).

Deontilise modaaltegušõna peamiseks väljendusvahenditeks eesti keeles on Uuspõllu (1989: 473) järgi modaaltegušõnad. Deontilist kohustuslikkust väljendatakse ennekõike verbide *pidama* + *ma*-infinitiiv ja *tulema* + *da*-infinitiiv abil. Pille Penjam (2005, 2006), kes on uurinud *tulema*-verbi funktsioone ja modaalse kasutuse kujunemist eesti keeles, viitab samuti nende kahe konstruktsiooni tähendusväljade kattuvusele, kirjeldades neid kui “ligikaudseid sünonüüme” (Penjam 2005: 34, 104) ja “samas tähenduses kasutatud [---] agendikeskse vajalikkuse edasiandmise vahendeid” (Penjam 2006: 34).⁵ Peale eelnimetatud verbide kuulub kohustuslikkuse element ka tegušõna *saama* + *da*-infinitiiv

4 Varasemates eesti keele modaaltegušõna käsitlustes võib leida vastakaid seisukohti modaaltegušõnade klassi piiritlemisest eesti keeles. Liigituste aluseks on ühest küljest olnud laiemalt semantilised kriteeriumid, mille alusel kaasatakse modaalverbide klassi kõik “modaliseeriva” tähendusega (EKG II 1993: 182) tegušõnad (vt ka Uuspõld 1989), teisalt aga kitsamalt süntaktilised kriteeriumid (vt nt Rätsep 1978). See küsimus ei ole käesoleva artikli seisukohast oluline, mistõttu me sellel pikemalt ei peatu, huvitatutel soovitage lugeda Reeli Torn-Leesiku (2007) artiklit, vt ka Kehayov ja Torn-Leesik (2009).

5 Nagu ka Penjam täheldab, kehtivad *pidama*- ja *tulema*-tarinditele teatud kasutuslikud piirangud ning hoolimata nende kattuvast tähendusväljast ei saa neid igas kontekstis üksteise vastu välja vahetada. Näiteks nõuab *tulema*-tarind üldjuhul, et infiniitivi subjekt oleks elusolend (Uuspõld 1989). Samuti on viidatud nimetatud tarindite erinevale kasutussagedusele eri žanrites (Nurmi 1991).

tähendusvälja (Uuspõld 1989: 474, Tragel 2001). Samuti on vajalikkuse ja kohustuslikkuse väljendamiseks erinevad tarindid, nagu *olema vaja/vajalik, olema tarvis/tarvilik* (Erelt 2013: 114).

Ka eesti keele kõneviisid annavad edasi modaalselt tähendust. Kuigi indikatiiv on neutraalne ehk semantiliselt markeerimata kõneviis reaalsete sündmuste väljendamiseks, on ka selle kombineerimisel teiste väljendusvahenditega võimalik modaalseid tähendusi edasi anda (Erelt 2013: 127). Imperatiivi abil antakse peamiselt edasi otseseid käsk, kvotatiivi abil aga kaudset evidentsiaalsust ehk seda, et sõnumi allikaks ei ole kõneleja, vaid keegi teine (*ibid.*: 133, 145). Jussiivi ehk möönva kõneviisi tähendusvälja kuuluvad nii kontsessiivne (möönev) kui optatiivne (soov) tähendus. Viimase puhul väljendab kõneleja oma arvamust sündmuse vajalikkuse või soovitatavuse kohta, kuid ei eelda selle täitumist, s.t kõnelejal puudub mõju sündmuse toimumisele (*ibid.*: 141). Tingiv kõneviis ehk konditsionaal markeerib mingi sündmuse irreaalsust, aga ka selle episteemilist võimalikkust mingis kujuteldavas maailmas või ka tulevikus teatud tingimuste täitumisel (*ibid.*: 129 jj). Lisaks sellele kasutatakse konditsionaalivormi öeldu pehmemdamiseks ehk “episteemilise võimalikkuse (tõenäosuse) või deontilise vajalikkuse astme alandamiseks” (*ibid.*: 132).

2.3. Modaalsuse liigid

Käesolevas artiklis on empiirilise materjali analüüsimisel aluseks võetud van der Auwera ja Plungiani (1998) modaalsuste mudel, mis põhineb modaalsuse erinevate tähenduste ja kasutuste ning nende vaheliste seoste semantiliselt kaardistamisel võimalikkuse ning vajalikkuse paradigmat lähtudes (vt joonis 1). Modaalsust on rahvusvahelises kirjanduses põhjalikult käsitletud ning tihti viidatakse kategooria ühese ja ammendava defineerimise raskustele, nii üksikute keelte kui ka keeltevahelise võrdluse seisukohast (vt nt Palmer 2001 [1986], 2014, Nuyts 2005, 2006, Portner 2009). Nagu Jan Nuyts (2005) oma ülevaatlikus artiklis tõdeb, taandub modaalsuse defineerimine tavaliselt üksikute semantiliste kategooriate defineerimisele, mis võivad autoriti ja keeleti erineda. Samas eristuvad kolm põhilist tähenduskategooriat – deontiline, dünaamiline ja episteemiline⁶ –, olgugi et varieeruvate

6 Rahvusvahelises kirjanduses on põhjalikumalt arutletud ka küsimuse üle, kas evidentsiaalsus kuulub episteemilise modaalsuse hulka või moodustab eraldi modaalsuse liigi või ei kuulu üldse modaalkategooriasse. Kuna siinses artiklis evidentsiaalsust

nimetuste all, peaaegu kõigis käsitlustes (Nuyts 2005: 7). Lähtudes kirjanduse kohatisest lahkarmusest, mis mõnikord taandub pelgalt terminoloogilistele küsimustele, jääme oma artiklis van der Auwera ja Plungiani (1998) klassifikatsiooni juurde, sest see pakub selgepiirilise mudeli modaalsuse võrdlemiseks eri keelte vahel ning on ka aluseks Mati Ereli (2013) hiljutisele modaalsuse käsitlusele eesti keeles.

Van der Auwera ja Plungiani mudel eristab laiemate kategooriatena episteemilist ja mitte-episteemilist modaalsust. Episteemiline modaalsus viitab kõneleja hinnangule propositsiooni kindluse või tõenäosuse kohta, kusjuures kahtlus kuulub võimalikkuse ning kindlus vajalikkuse valdkonda (van der Auwera ja Plungian 1998: 81).

Mitte-episteemilise modaalsuse jagavad van der Auwera ja Plungian osalejasiseks ehk dünaamiliseks ning osalejaväliseks. Osalejasisene modaalsus viitab osaleja võimele, oskusele või vajadusele midagi teha (van der Auwera ja Plungian 1998: 80). Osalejaväline modaalsus viitab aga osalejavälistele tingimustele, mis teevad olukorra kas võimalikuks või vajalikuks. See tähendusväli jaguneb omakorda deontiliseks ning mittedeontiliseks. Deontilise modaalsuse puhul on tegemist võimaldavate või kohustavate osalejaväliste tingimustega, nagu näiteks teised isikud, kelleks on tavaliselt kõneleja, või ka sotsiaalsed või eetilised normid, mis kas lubavad või kohustavad. Veel märgivad autorid, et saab teha ka täpsustavaid eristusi, näiteks võib kohustus olla tugev või nõrk. Viimase väite illustreerimiseks toovad nad välja erinevuse inglise keele modaalverbide *must* ja *have to* ning *should* ja *ought* vahel (van der Auwera ja Plungian 1998: 81 jj).

Mittedeontilist modaalsust ei ole van der Auwera ja Plungiani artiklis eriti põhjalikult käsitletud, kuid lähtuvalt teiste modaalsuste kirjeldusest võib oletada, et sellesse kategooriasse jäävad ülejäänud osalejavälised tingimused, mis ei lähtu autoriteedist või normidest.

Nagu autorid ise mainivad, kasutavad nad oma mudelis episteemilise ja deontilise modaalsuse mõisteid nende üldlevinud ning tavapärasest tähendusest (van der Auwera ja Plungian 1998: 84). SAGi käsitlusest eristab mudelit just dünaamilise ning mittedeontilise kategooria olemasolu. Nagu eespool mainitud, võib dünaamilise modaalsuse puhul siiski märkida, et mingil määral kattub see SAGis käsitletava potentsiaalse modaalsusega (SAG 1999 IV: 283, 288 jj). Erinevus seisneb selles, nagu nimigi viitab, et SAGis omistatakse seda modaalsust vaid

ei käsitleta, ei peatu me sellel diskussioonil pikemalt. Huvitatutel soovitame näiteks lugeda de Haan 1999, Aikhenvald 2004, Boye ja Harder 2009, Boye 2010 ning viited nendes; aga ka Lõbus ja Treikelder käesolevas kogumikus.

võimalikkusele ehk sellistele modaalverbidetele nagu *kunna* (*oskama, saama*). Vajalikkuse puhul, sealhulgas tegusõna *bõra* ülevaates, sellist modaalsuse liiki aga SAGis eraldi välja ei tooda (vt ka 2.1.).

Skemaatiliselt näeb van der Auwera ja Plungiani (1998: 82) mudel välja nii, nagu näidatud joonisel 1 (vt ka Erelt 2013: 107).

	mitte-episteemiline (osalejakeskne)		episteemiline
	osalejasisene ehk dünaamiline	osalejaväline	
		mitte- deontiline	deontiline
võimalikkus			
vajalikkus/ paratamatus			

Joonis 1. Modaalsuse põhitüübid ja semantilised väljad

3. Uurimismaterjal ja meetod

Käesoleva uurimuse empiiriliseks lähtepunktiks on rootsi-eesti tõlkekorpus ERLEKS (Cousins 1999).⁷ Artikli kirjutamise ajal sisaldas korpus ligikaudu 2,5 miljonit sõnet. Kaks kolmandikku korpuse mahust moodustavad rootsikeelsed originaaltekstid (ja nende eestikeelsed tõlked) ning ühe kolmandiku eestikeelsed originaaltekstid (ja nende rootsikeelsed tõlked). Peamise osa korpusest moodustavad ilukirjanduslikud tekstid, väiksema osa populaartheaduslikud ja tarbetekstid. Tekstide ilmumisaeg jääb peamiselt vahemikku 1980–2000, kajastades seega üsna tänapäevast kirjakeelt. Korpuse koostamisel on üritatud vältida ühe autori, teose või tõlkija keelekasutuse domineerimist. Seepärast ei ole korpusesse kaasatud mitte terviktekstid, vaid ainult väljavõtted. Igast terviktekstist on valitud umbes 10 000–15 000 sõne pikkune lõik (Cousins 1999).

Siinse uurimuse aluseks on osakorpus, mis sisaldab rootsikeelseid originaaltekste ja nende eestikeelseid tõlkeid, kokku 75 erinevat teksti(katket). Väikese võrdluse saamiseks viisime läbi sagedusotsingu

7 Korpusele on viidatud ka kui paralleeltekstikorpusele (Cousins 1999). Tegemist on siiski puhtalt tõlkekorpusena, mis sisaldab vaid tõlketekste, mitte aga sarnase sisu ja struktuuriga tekste, mis on levinum paralleeltekstikorpuse mõiste käsitus (Johansson 2007).

ka osakorpuses, mis koosneb eestikeelsetest originaaltekstidest ja nende rootsikeelsetest tõlgetest, kokku 23 erinevat teksti(katket).

Tekstid on märgendatud (TEI, SGML) ning paralleelotsingute teostamiseks joondatud (Cousins 1999). Otsingute teostamiseks kasutasime programmi ParaConc (Barlow 2002). Viisime läbi eraldi otsingud uuritava modaaltelusõna kõikide pöördevormidega: *böra* (infinitiiv), *bör* (olevik), *borde* (lihtminevik) ja *bort* (perfekti partitsiip). Ülevaade erinevate vormide esinemissagedusest korpuses on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. Ülevaade modaaltelusõna *böra* esinemissagedusest korpuses ERLEKS⁸

	rootsi originaal	rootsi tõlge
<i>böra</i>	4	0
<i>bör</i>	389	34
<i>borde</i>	383	108
<i>hade bort</i>	1	0

Nagu tabelist 1 näha, on tegusõna *böra* kasutamissagedus rootsikeelsetes originaaltekstides üsna sarnane olevikus (*bör*) ja lihtminevikus (*borde*), mõlemat vormi esineb ligi 400 korda. Infinitiivi ja perfekti partitsiibi kasutus on aga väga harv (vastavalt neli ja üks juhtu). Kui võrrelda neid sagedusi otsingutulemustega osakorpuses, mis sisaldas eestikeelseid originaale ja nende rootsikeelseid tõlkeid, hakkab silma selge disproportsioon. Oleviku ja lihtmineviku esinemissagedus tõlkevastetes ei ole tasakaalus, viimati nimetatut esineb lausa kolm korda rohkem. Küsimus, millest selline erinevus on tingitud, ei mahu siinse artikli raamidesse, kuid vääriks kindlasti tähelepanu edasises uurimistöös.⁹

8 Vormi *bort* otsingud andsid tulemuseks vastavalt 580 ja 164 kasutusjuhtu. Tegemist on aga homonüümse vormiga ning enamik juhtudest esines hoopis tähenduses 'ära' (adv.). Täisminevikus kasutatavat verbühendit *hade bort* esines vaid korra.

9 Vormide *böra* ja *hade bort* harv kasutus leiab samuti kinnitust Marika Lagervalli (2014) doktoritöös, kus ta uuris modaaltelusõnade kasutust vanarootsi (tekstid kuni 16. sajandi keskpaigani) ja tänapäeva rootsi keeles (kõne ja kirjakeel aastatel 1975–2004). Lagervalli tulemuste põhjal esineb nimetatud kahte vormi vaid maksimaalselt 0,6% ulatuses kõikidest *böra* kasutusjuhtudest (*ibid.*: 212 jj). Vaatamata vormi *borde* laialdasele olevikulisele kasutusele, ei viita Lagervalli uurimus sellele, et *bör* rootsi keele aktiivses kasutuses oleks *borde*'ga asendunud. Suulises kõnes on oleviku (*bör*) ja lihtmineviku (*borde*) jaotus vastavalt 51,2% ja 48,7% ning kirjalikes tekstides vastavalt 67,7% ja 31,0% (*ibid.*: 212 jj). Nende tulemuste põhjal ei saa väita, et üks vormidest on aktiivsest keelekasutusest kadunud, pigem võib olla tegemist praegu aset leidva grammatiseerumisprotsessiga, kus olevikuvorm on kaotamas oma tähendust/kasutust

Põhjalikumaks sisuliseks analüüsiks valisime juhuvalimi alusel välja 200 lauset rootsi originaalkorpusest: 100 lauset vormiga *bör* ja 100 lauset vormiga *borde*. Järgnevas peatükis anname esmalt ülevaate rootsi näitelausete jaotusest modaalsete tähenduste alusel ning seejärel analüüsime lähemalt nende lausete tõlkevasteid eesti keelde. Tõlgete analüüsimisel lähtume kahest tasandist. Esiteks vaatame, kas modaalsus on tõlkes edasi antud ning kas see on vastavuses originaalteksti modaalsusega. Teiseks uurime, milliseid lingvistilisi vahendeid on modaalsete tähenduste edastamiseks kasutatud.

4. Tegusõna *böra* modaalsed tähendusväljad ja eestikeelsed tõlkevasted

Tabelis 2 on esitatud rootsikeelsete näitelausete jaotumine modaalsete tähenduste alusel vastavalt van der Auwera ja Plungiani (1998) mudelile. Nagu tabelist näha, leidub meie materjalis näiteid kõigis neljas modaalsuskategoorias. Tulemus erineb seega SAGis esitatud käsitlusest, mille järgi *böra* tähendusväli hõlmab vaid episteemilist ja deontilist modaalsust. Samas on ka meie materjalis märgatavad erinevused modaalkategooriate esinemissageduste vahel. Enamik lauseid esineb deontilises tähenduses, kokku 163 lauset (82%). Olevikus (*bör*) on see kasutus valdav, moodustades 97% näidetest, lihtminevikus mõnevõrra väiksem, moodustades 67% näidetest. Ülejäänud kolm olevikuvormis *bör*-lauset on episteemilises tähenduses ning ka lihtmineviku puhul on see sageduselt teine tähenduskategooria, moodustades peaaegu veerandi näitelausetest (23). Ülejäänud kahes tähenduskategoorias esineb meie materjalis näiteid vaid lihtmineviku vormiga (*borde*), vastavalt üheksa näidet dünaamilises tähenduses ja kaks näidet mittedeontilises tähenduses.

(nagu ennustab ka Lagervall 2014: 381) või spetsialiseerub. Viimasele väitele annab kinnitust see, et kirjalike tekstide puhul võib täheldada teatud žanrilist eripära. Näiteks on juriidilistes tekstides vormi *bör* kasutatud peaaegu 90% juhtudel, samas kui ajakirjandustekstides on vormide jaotus ligilähedaselt võrdne (arvutused Lagervalli (*ibid.*: 215) andmete põhjal).

Tabel 2. Rootsi näitelauseste jaotus modaalsete tähenduste alusel

	mitte-episteemiline (osalejakeskne)			episteemiline
	osalejasisene ehk dünaamiline	osalejaväline		
		mitte- deontiline	deontiline	
võimalikkus				bör (3) borde (23)
vajalikkus/ paratamatus	borde (8)	borde (2)	bör (97) borde (67)	

Alljärgnevalt analüüsime rootsi näitelauseid ja nende eestikeelseid tõlkevasteid modaalsete tähenduste kaupa.

4.1. Episteemiline tähendus

Nii *bör* kui ka *borde* esinevad meie materjalis episteemilises kasutuses, kuid nendevahelised erinevused on märgatavad: *borde* episteemiline kasutus moodustab peaaegu veerandi kõikidest näidetest, võrreldes kõigest kolme juhuga *bör*'i näidete hulgas. Ülevaade episteemilises tähenduses *bör/borde* tõlkevastetest on esitatud tabelis 3.

Kuigi *bör*'i puhul on meie valimis vaid kolm näidet, on tõlkevastete varieeruvus isegi nende kolme juhtumi puhul suur. Ühel korral on tõlkevasteks valitud modaaltegu sõna *pidama* tingiva kõneviisi vorm (näide 9), ühel korral on kasutatud modaalsuse edasiandmiseks adverbi (näide 8) ning ühel korral on modaalsus tõlkest üldse välja jäetud. Nagu eespool mainitud (vt 2.2.), on üks täpsemaid viise tõenäosusastme edasiandmiseks eesti keeles lauseadverbiaali kasutamine, mistõttu adverbiaali sisaldavat näidet (8) võib vaadelda kui üsna tavapärast:

- (8) Sångerna **bör ha tillkommit** någon gång under perioden 1141–1158 [---].
Laulud **on üles kirjutatud tõenäoliselt** ajavahemikus 1141–1158 [---].

Ainukese modaalverbiga tõlgitud näite puhul on tegemist piiripealse juhtumiga episteemilise ja deontilise modaalsuse vahel, mida oleks vahest kõige täpsem määratleda kui episteemilist modaalsust moraliiseeriva kõrvaltähendusega, nagu selliseid juhtumeid SAGis nimetatakse (SAG 1999 IV: 292).

- (9) Det **bör** du **vara medveten om**, Eric.
Seda **peaksid** sa, Eric, **ometi teadma**.

Näide (9) sisaldab nii oletust Ericu teadmiste kohta kui ka moraliiseerivat etteheidet mitteteadmise kohta, mida eriti rõhutab eestikeelsesse vastesse lisatud adverb *ometi*.

Episteemilises kasutuses on *borde* ülekaalukalt – 15 juhul 23st – tõlgitud modaaltegusõna *pidama* tingiva kõneviisi vormiga *peaks* (näide 10).¹⁰ Kahel korral sisaldavad näitelauseid eitust (*ei peaks*) ning kolmel korral on kasutatud minevikuvormi (*oleks pidanud, pidanuks*). Kahel korral on *borde* tõlgitud ka verbi *pidama* indikatiivi minevikuvormiga (*pidi*) ning ühel juhul modaaltegusõna *võima* konditsionaalivormiga *võiks*. Kolmel korral on modaalsus antud edasi teiste keeleliste vahenditega, neist kahel korral adverbiga (näide 11). Modaalsus on tõlkevastes kaduma läinud ühel korral ning ühe vaste puhul on tegu muutunud modaalsusega.

Ka *borde* näidete hulgas võib neljal juhul leida kergelt deontilise modaalsuse poole kalduva tähendusega lauseid, mis sisaldavad justkui moraalselt etteheidet. Kõik sellised juhud on tõlgitud vastega *peaks*, nagu näites (10):

- (10) Inte vet jag vad som står i skrifterna! Det **borde väl** pastorn själv **veta** besked.
Seda **peaks küll** pastor ise **teadma**.

Eraldi võib välja tuua näite, kus üksteisele järgneb kaks modaalverbi, *borde* ja *kunna*:

- (11) Någon sorts utväxling **borde väl** kungarna **kunna samsas om**?
Küllap võivad kuningad mingi vahetuskauba osas **kokkuleppele jõuda**.

Mõlema modaalverbi tähendus on tõlkes edasi antud, kuid selleks on kasutatud erinevaid vahendeid: *borde* episteemilist tähendust annab edasi adverb *küllap*, mis viitab suhteliselt kõrgele kindlusastmele.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et episteemilise modaalsuse edasiandmiseks on eestikeelsetes tõlgetes peamiselt kasutatud tegusõna *pidama* tingiva kõneviisi vormi (16), harvem indikatiivi (2). Samuti esineb modaaltegusõnaga *võima* tingivas kõneviisis. Näiteid, kus tõlkes on modaalsuse edastamiseks kasutatud ainult adverbiaali, esines kokku

¹⁰ Näiteid esineb ka teistes pöördevormides, nagu *peaksin, peaksime, peaksid*.

vaid paaril korral. Selline harv kasutus ei ole ehk ootuspärane, lähtudes lauseadverbide eelistatavast kasutusest episteemilise modaalsuse väljendajatena (vrd Uuspõld 1989), kuid võib olla seletatav (liiga) originaaltruu tõlkimisega.

Tabel 3. Eestikeelsed vasted episteemilise tähenduse tõlkimisel

Tõlkevaste	bör (3)	borde (23)
peaks + <i>ma</i> -infinitiiv	1	15 (2 eitus; 3 pret)
pidama + <i>ma</i> -infinitiiv		2 (2 pret)
võiks + <i>da</i> -infinitiiv		1
modaalsus teiste vahenditega	1	3
modaalsus välja jäetud	1	1
muutunud modaalsus		1

4.2. Deontiline tähendus

Enamik meie valimi modaaltegusõna *böra* kasutusjuhtudest esineb deontilises tähenduses (vt tabel 2). Eriti iseloomulik on see kasutus olevikus, kus lausa 97 näidet sajast kuuluvad sellesse tähendusvaldkonda. Minevikuvormis *borde* esineb deontilises tähenduses kahel kolmandikul juhtudest (67). Ka eestikeelsete tõlkevastete varieeruvus on deontilise *böra* puhul suur (vt tabel 4). Modaaltegusõnadest on kasutatud *pidama* (76), *tulema* (47), *tohtima* (7), *võima* (3) ja *saama* (1). Kõik nimetatud modaaltegusõnad esinevad nii indikatiivis kui ka konditsionaalis (*saama* ainult viimases). Kümnel juhul on tõlkevastena kasutatud teisi lingvistilisi vahendeid, üheteistkümnel korral on modaalsus tõlkes kaduma läinud ning üheksal juhul on tegemist muutunud modaaltähendusega.

Olevikuvormis *bör* võib väljendada üsna tugevat, kohustusele lähenevat soovitusi, nagu näidetes (12)–(14).

- (12) [---] även uppgifter om med vilka material renoveringen utförts **bör bevaras**.

Säilitada tuleb ka andmeid selle kohta, mis materjalidega renoveerimine teostati.

- (13) Och när bolaget enligt lagens bestämmelser **bör upplösas**, [---].

Kui ettevõtte vastavalt seadusele **kuulub** likvideerimisele [---].

- (14) Vid museala restaureringar **bör** man också **använda** näver.
Museaalsetel renoveerimistel **peaks** samuti **kasutama** tohtu.

Selliseid lauseid võiks tõlgendada nii, et adressaadile on kõige kasulikum käituda vastavalt soovitusetele (kuigi talle jääb ka vabadus teisiti käituda). Eestikeelsete tõlkevastete analüüsimisel selles tähendus-kontekstis hakkab silma vastete suur varieeruvus. Variatsioon on suur nii vormiliselt kui ka sisuliselt, ulatudes tugevast kohustusest (*tuleb säilitada, kuulub likvideerimisele*, indikatiiv) näidetes (12) ja (13) kuni nõrga soovituseni (*peaks kasutama*, konditsionaal) näites (14). Sellist tüüpi lauseid leiame tihti kasutusjuhenditest ja muudest juhistest ning siin võivad sõnastuse valikul rolli mängida ka eri keeleruumide žanrilised eripärad ja traditsioonid.¹¹

Nagu on näha ülevaatest tabelis 4, on deontilises tähenduses *bör*'i kõige sagedasemad tõlkevasted modaalvarandid *tulema* + *da*-infinitiiv ja *pidama* + *ma*-infinitiiv.¹² Et modaalverbid *pidama* ja *tulema* on eesti keeles deontilise vajalikkuse väljendamisel sünonüümsed, nagu Pille Penjam (2005, 2006) on tõdenud, ilmneb ka järgmisest tõlkevastest, kus originaalteksti elliptiliselt kasutatud *bör* on esimesel juhul tõlgitud tegusõnaga *peaks* ja teisel juhul tegusõnaga *tuleks*.

- (15) Håller man till inomhus **bör** man **ha** god ventilation och flitigt **använda** sig av dammsugaren.
Siseruumides **peaks olema** hea ventilatsioon, samuti **tuleks** usinasti **kasutada** tolmuimejat.

Deontilistel *bör*-lausetel võib olla ka üsna tugev moraliseeriv toon, nagu näites (16).

- (16) De flesta svenskar är nog överens om att man **inte** i onödan **bör föra** en människa bakom ljuset med en lögn.
Enamik rootslasi on üldiselt seisukohal, et ilma äärmise vajaduseta **vale-tada ei tohi**.

Eelneva lausega väljendatakse moraalset kohustust mitte vale-tada. See tähendab, et lauses sisalduv eituse eitab propositsiooni, mitte

11 Vt näiteks Timo Nurmi (1991) uurimust netsessiivse *tulema*-tarindi eelistusest ajalehtede juhtkirjades.

12 Tegusõna *pidama* esineb indikatiivis erinevates pöördevormides, samas kui modaalses tähenduses *tulema* ei ühildu isikus ega arvus ja esineb vaid ainsuse kolmandas pöördes (*tuleb*).

modaalverbi. Eesti keeles on sisu edastamiseks kasutatud tarindit *ei tohi valetada*, kus erinevalt originaalist on eituse mõjualas modaalverb, väljendades ‘mitte-lubatust valetada’. Tegusõna *tohtima* esineb meie tõlkevastete hulgas kokku seitsmel korral ning kõikidel juhtudel eitas kontekstis. Siinkohal võib arutleda, kas eestikeelne tõlkevaste annab päris täpselt edasi originaallause modaalsust või on tegemist kraadi võrra tugevama astmega (vrd ‘soovitus mitte teha’ ja ‘mitte-luba ≈ keeld teha’). Tegusõna *tohtima* ei ole meie näidete hulgas ainuke eitusega koos esinev modaaltegušõna, vaid leidub ka näiteid tegusõnaga *pidama* tingiva kõneviisi vormis:

- (17) Jag **borde** kanske **inte säga** dig detta, sade faderns hustru, men du var inte din fars favorit.

Ma **ei peaks** seda sulle ehk **rääkima**, ütles isa naine, aga sa polnud oma isa lemmik.

Erinevalt indikatiivsest tarindist *ei pea + da*-infinitiiv, kus eituse mõjualasse kuulub modaalverb ning lause annab sel moel edasi kohustuse puudumist, näib tingiv kõneviis *ei peaks* edasi andvat kohustust/soovitust nimetatud tegevust mitte sooritada.

Üldisemalt näitab meie uurimus, et just eitust sisaldav deontiline modaalsus on tähendusvaldkond, mille tõlkimisel esineb suur varieeruvus. Peale eelnevate tõlkevastete modaaltegušõnadega *ei tohi*, *ei tohiks* ja *ei peaks* on just eitavad kontekstid need, kus tõlkijad on modaalsuse edasiandmiseks valinud ilma modaalverbita vasted. Näitelauses (18) on näiteks soovituse asemel mitte serveerida valitud põhiverb, mis sisaldab kitsendavat komponenti (*piirduma*).

- (18) [---] så man **bör inte servera** för mycket lever – maximalt 75 g per kilo foder.

Seega **peaks** kassile antava maksa kogus **piirduma** maksimaalselt 75 grammiga ühe kilogrammi toidu kohta.

Samuti on meie kahekümne näite hulgas, kus deontiline modaalsus on tõlkes muutunud või hoopis välja jäänud, mitmed näited just eitavas kontekstis (selle temaatika juurde pöördume tagasi peatükis 5).

Nagu mainitud, saab rootsi tegusõnade lihtminevikku kasutada nii temporaalses kui ka mittetemporaalses tähenduses (vt 2.1.). Modaaltegušõna *bõra* puhul annab lihtmineviku (*borde*) mittetemporaalne kasutus edasi pehmemat tähendust. See tähendab, et kõneleja soovib väljendada nõrgemat või vähem moraliseerivat soovitust. Kohustuslikkuse

aspekt on minimaalne ja kõneleja tihti ei ootagi, et tema soovitus järgitakse, nagu näites (19).

(19) Riksdagen är ingen bra arbetsplats för den som **borde hålla** diet och **motionera** regelbundet.

Parlament ei ole sobiv töökoht neile, kes **peaksid pidama** dieeti või korrapäraselt **liikuma**.

Sellise pehmendava funktsiooni edasiandmiseks on eesti keeles tingiv kõneviis (vt Erelt 2013: 132), mida *borde* tõlkimiseks on ka sagedasti kasutatud. Niisiis sisaldab ligi kaks kolmandikku (46/67) näidetest modaalteguisena konditsionaalivormi, samas kui *bör*'i tõlkevastetes on tingivat kõneviisi kasutatud vaid umbes neljandikus vastetest (27/97).

Näited (20)–(21) illustreerivad lihtmineviku temporaalset kasutust, kus rootsi keele aegade ühildumise nõudest tingituna tuleb ka kõrvallauses kasutada lihtmineviku vormi (*borde*). Samas ei selgu lausest üheselt, kas *borde*-vormi on kasutatud vaid ühildumise tõttu või annab see ka edasi pehmendavat funktsiooni. Kuna eesti keeles aegade ühildumise nõuet ei ole, on tõlkija siinkohal valiku ees, millist kohustuslikkuse/vajalikkuse astet edasi anda. Tihti võib otsuse langetamisel abiks olla laiem kontekst. Näites (20) on tegemist välistest normidest tuleneva kohustuslikkusega (volitus ei kehti ilma allkirjata) ning selle edasiandmiseks on kasutatud indikatiivis *tulema*-tarindit. Näide (21) on seevastu üsna sarnane varasema näitega (19). Siin on tegemist pigem soovmõtlemisega, mille kohustuslikkuse aste on madal. Sellist tõlgendust toetab ka lauses sisalduv adverb *kanske* 'ehk'. Eesti keeles on selle tähenduse edasiandmiseks kasutatud konditsionaalivormis *pidama*-tarindit.

(20) [---] Anna och nämnde helt kort att det var fråga om utbetalningskort som **borde signeras**.

[---] Anna ette ning mainis väga lühidalt, et volitusele **tuleb allkiri anda**.

(21) Han drog in magen och tänkte att han *kanske* **borde besöka** polishusets träningslokal lite oftare.

Kõhtu sisse tõmmates mõtles Gunvald Larsson, et *ehk* **peaks** ta veidi sagedamini **külastama** politseimaja treeningusaali.

Meie korpuses jaotus deontilises tähenduses *borde* temporaalne ja mittetemporaalne kasutus vastavalt 35 ja 31 näidet. Mittetemporaalse kasutuse puhul oli enamik vastetest tõlgitud tingiva kõneviisiga, samas

kui temporaalse kasutuse puhul oli konditsionaali kasutatud umbes pooltel juhtudel.

Tabel 4. Eestikeelsed vasted deontilise tähenduse tõlkimisel

Tõlkevaste	bör (97)	borde (67)
tulema + <i>da</i> -infinitiiv	35	2 (1 pret)
peaks + <i>ma</i> -infinitiiv	16	39 (4 eitus; 10 pret)
pidama + <i>ma</i> -infinitiiv	15	6 (3 pret; 1 eitus + pret)
tuleks + <i>da</i> -infinitiiv	8	2
võiks + <i>da</i> -infinitiiv	1	1 (1 pret)
tohiks + <i>da</i> -infinitiiv	2 (2 eitus)	3 (3 eitus + pret)
tohtima + <i>da</i> -infinitiiv	2 (2 eitus)	
võima + <i>da</i> -infinitiiv	1	
saaks + <i>da</i> -infinitiiv		1
modaalsus teiste vahenditega	3	7
modaalsus välja jäetud	7	4
muutunud modaalsus	7	2

4.3. Osalejaväline mittedeontiline tähendus

Van der Auwera ja Plungiani mudeli kõige raskemini määratletav kategooria on mittedeontiline modaalsus, kuna üsna keeruline on identifitseerida selliseid osalejaväliseid tingimusi, mis ei oleks seotud inimese kehtestatud moraali- või sotsiaalsete normidega. Tegemist peaks olema millegi loodusseadusetaolisega, mis välise mõjutajana on inimese haardeulatusest väljaspool. Uurimuse 200 näite hulgas leidis mitte-deontilist modaalsust kõigest kahel korral ning ainult *borde* näidete hulgas. Üks neist kahest näitest on järgmine:

- (22) [---] fluga surrade runt hans huvud, uppenbarligen okunnig om att det var januari och att den istället **borde sitta** på något mörkt ställe och **sova** i åtminstone tre månader [---].

[---] üks kärbes tiirutas mehe pea kohal, nähtavasti täies teadmatuses sellest, et on jaanuarikuu ning et ta **peaks** hoopiski **istuma** kuskil pime-das ja **magama** veel vähemalt kolm kuud.

Tegemist on tingimuste või põhjustega, mis ei ole inimeste kehtestatud ega ka nende poolt mõjutatavad, kuid samas viidatakse siiski mingit sorti reeglile või kohustusele. Episteemilise modaalsuse võib samuti välistada, sest lauses ei ole ühtegi oletust tegeliku olukorra kohta, vaid on viide teatud sorti tavapärale, mis on vastuolus tegeliku vaadeldava olukorraga. Mõnevõrra kaheldavam on mittedeontiline tõlgendus näites (23).

- (23) Egentligen **borde** hon **ha givit upp** tidigt, som andra öönskade barn som slogs ner av tuberkulosen där i trakten.

Õigupoolest **oleks** ta **pidanud** juba varakult **alla andma** nagu teised soovimatud lapsed, keda selles kandis tuberkuloos maha niitis.

Mittedeontilisuse kasuks räägib see, et selles lauses ei ole tegemist sotsiaalse normiga ega ka soovituselise ning samas ei tehta ka siinkohal ühtegi episteemilist oletust tegeliku olukorra kohta, sest tegelik olukord on teada. Pigem viitab kohustuslikkus ka selles näites justkui teatud sorti looduslikele seaduspärasustele.

Mõlema eelneva näite puhul on tõlkevastena kasutatud verbi *pidama* konditsionaali, kuna antakse edasi ootuspärasest erinevat reaalsust, mida indikatiivvorm ei suudaks edastada. Mõnevõrra seletab see ka, miks mittedeontilist modaalsust leidub vaid *borde* näidete hulgas – nagu eespool juba mainitud, ei eelda *borde* nii otseselt, et soovituselise järgi ka tegutsetaks, ning sobib seega kontekstidesse, kus reaalsus ei vasta normile, kuid olukorda muuta ei ole enam kas vajalik või võimalik.

4.4. Dünaamiline ehk osalejasine tähendus

Kuigi SAGis ei mainita modaalteguõna *böra* käsitlemise juures dünaamilist tähendusvälja, on uurimismaterjali hulgas kaheksa näidet, kus *borde* annab edasi osalejasisest dünaamilist modaalsust. Neist seitsmel korral on tõlkevastena kasutatud tingivas kõneviisis modaalteguõna *pidama* (näide 24), millest kolm on minevikuvormis. Minevikuvormis annab dünaamilise modaalsuse kasutamine enamasti edasi esimeses isikus kõneleja kahetsust millegi minevikus toimunu suhtes (näide 26).

Esiteks toome välja üsna selgelt dünaamilise näite:

- (24) Jag var yr och kallsvettig, och jag visste inte riktigt *om* jag **borde gå** in på toaletten för att spy – det kändes som om det var mycket nära.

Olin täiesti segane ja külma higiga kaetud ega teadnud õieti, *kas peaksin minema* tualetti oksendama – tundus nii, et see oli päris lähedal.

Näites (24) tuleb vajadus üsna üheselt mõistetavalt kõneleja enda seest ning on vajalik vaid tema enda huvides.

Nagu mitte-deontilise modaalsuse puhul, on ka dünaamilise modaalsuse määratlemine kohati problemaatiline. Ühest küljest võib arutleda selle üle, kas kõneleja sisetunne või kohusetunne on ikka täiesti sõltumatu välistest normidest ning käitumistavadest. Selline küsimus tekib järgmises lauses:

- (25) Jag fick liksom en känsla av att jag **borde ringa**.
Mul tekkis justkui tunne, et **oleks vaja helistada**.

Kuigi näites (25) viidatakse otseselt osaleja sisetundele, võib arutleda selle üle, kuivõrd see sisetunne on tingitud välisest perspektiivist või sotsiaalsest tavast. Võimalik, et vajalikkus sõltub siinkohal mingil määral sellest, et kõneleja on teadlik, kuidas sellises olukorras tava-päraselt käitutakse, ning tunneb endal kohustust samamoodi käituda. Eestikeelses tõlkes on modaalne tähendus edasi antud tarindi *vaja olema* abil.

Teine problemaatiline aspekt dünaamilise modaalsuse identifitseerimise juures on ilukirjanduslike tekstide eripära. Kuigi üldiselt, nagu ka näites (25), esineb dünaamilist modaalsust lausetes, kus subjektiks on kõneleja ainsuse esimeses isikus ning ka kohustus või vajalikkus on suunatud talle endale, ei kehti see alati ilukirjanduslike tekstide puhul. Probleem seisneb nendes lausetes, mida võib käsitleda kui *erlebte Rede* või *free indirect style*'i (vt nt Genette 1983 [1972]: 171–172) juhtumeid, mille puhul osalejale viidatakse küll kolmandas isikus, kuid antakse samas edasi tema sisemõtteid üsna sõnasõnalisel kujul. Dünaamilise modaalsuse määratlemisel on aga oluline just see, kas hinnangud osalejale on temast endast tulenevad ehk dünaamilised või hoopis välise kõneleja/jutustaja omad ehk deontilised. Probleemi illustreerimiseks sobib näide (26).

- (26) [---] Emma började förstå vad hon redan **borde ha insett**.
[---] Emma hakkas taipama seda, mida ta **oleks pidanud** juba varem **mõistma**.

Hinnangut võib tõlgendada kahte moodi: hinnangu andja võib olla nii jutustaja kui ka Emma ise. Kuna aga jutustajal tundub olevat ligipääs Emma sisemistele mõtetele, siis oleks loogiline tõlgendus, et ka hinnang tuleneb suure tõenäosusega Emmast endast.

Dünaamilise modaalsuse tõlkevastete puhul on silmatorkav nende vähene varieeruvus. Domineeriv tõlkevaste on tegusõna *pidama* ning kõikides vastetes on kasutatud konditsionaali, k.a see üks näide, kus modaalteigusõna asemel on kasutatud teisi väljendusvahendeid ('*oleks vaja*' näites 25).

Tabel 5. Eestikeelsed vastused dünaamilise tähenduse tõlkimisel

	bör (0)	borde (8)
peaks + <i>ma</i> -infinitiiv		7 (3 pret)
modaalsus teiste vahenditega		1

5. Väljajäetud või muutunud modaalsus tõlkevastetes

Käesolevas uurimuses on tegemist tõlkekorpussega, mistõttu käsitleme järgnevas peatükis originaallausete ning tõlgete vastavuse temaatikat. Kuigi meie materjal kinnitab, et modaalsuse edasiandmiseks on rikkalikult võimalusi ning et ka modaalverbi modaalverbiga tõlkimisel on eesti keeles hulgaliselt valikuid, esineb uurimismaterjalis ka selliseid tõlkevasteid, mille õigsuses ning originaalile vastavuses võib kahelda. Nende näidete üle arutlemisel alustame juhtudest, kus modaalsus on täielikult tõlkimata jäetud.

Modaalsuse väljajätmist esines *bör*'i puhul kaheksal ning *borde* puhul viiel juhul. Nende juhtude automaatsel valeks pidamisel peab olema ettevaatlik, sest tuleb arvestada, et ühes keeles modaalsust sisaldavad konstruktsioonid ei pruugi alati teise keelde otseselt ülekantuna loomulikud olla. Üks selline näide rootsi keeles on fraas *det bör observeras* (näide 27) või *det bör framhållas*, mis sõna-sõnalt tõlkides tähendab *sega peab tähele panema*. See fraas võib eesti keeles kõlada kohmakalt, mistõttu terve vastav lauseosa on enamikul juhtudel eestikeelsest tõlkest välja jäetud, nagu näites (27).

- (27) Det **bör observeras** att bränning inte är lämplig för amatörer [---].
Põletamine ei sobi amatööridele [---].

Kuigi mõnel modaalsuse väljajätmise juhul on võimalik väita, et tähendus muutub vaid väikese nüansi võrra, leidub ka näiteid, kus sellisel muudatusel on tugevam mõju lause tähendusele. Üsna olulisel määral on tähendus muutunud näites (28).

- (28) Det hindrar inte att man ändå **bör tillmäta** tragedin en självbiografisk betydelse [---].
See ei takista meid aga **omistamast** tragöödiale autobiograafilist tähendust [---].

Rootsi keeles on edasi antud deontilist vajalikkust tragöödiale autobiograafilist tähendust omistada, samas kui eestikeelsest vastest jääb selgusetuks, kas vastava tähenduse omistamine on valikuline või hoopis täiesti väär. Kindlasti aga ei anna eestikeelsest vastest välja lugeda seda, et tegemist on soovitusel või isegi kohustusega – modaaluse väljajätmisel lausest on kadunud kõneleja hinnang.

Liikudes nüüd näidete juurde, mille puhul vastes küll modaalusus sisaldub, kuid ei vasta originaalile, võib alustuseks öelda, et selliste näidete osakaal on suhteliselt väike: *bör*'i puhul esineb muutunud modaalusust seitsmel juhul, *borde* puhul vaid kolmel.

Bör'i tõlkevastete seas esineb valet modaalusust neljal korral eitust sisaldavates lausetes (näited 29–31). Vea põhjus peitub enamasti selles, et ei ole arvesse võetud, et *bör* ning ka *borde* asuvad eitava adverbiaali mõjualast väljas, mis tähendab, et adverbiaal ei eita modaalverbi, vaid propositsiooni (SAG 1999 IV: 200–201, 285). Selle reegli vastu eksitakse näites (29).

- (29) [---] arbetet i sig självt är belöningen och någon annan **bör man inte räkna** med att få.
[---] töö iseenesest ongi tasu ja mingi muu tasuga **ei tule arvestada**.

Rootsikeelne tekst annab edasi, et on vajalik (nõue või soovitus) muu tasuga mitte arvestada, samas kui eestikeelne vaste väidab, et ei ole vajalik muu tasuga arvestada. Samasuguse mustri võib leida ka näitest (30).

- (30) Däremot **bör man inte “se mellan fingrarna”** av ren bekvämlighet, utan [---].
Seeläbi **ei pea** asjale läbi **sõrmede vaatama** lihtsalt mugavusest, vaid [---].

Rootsikeelne lause tähendab, et on vajalik, et asjale ei vaadataks läbi sõrmede, kuid tõlge annab edasi, et eitus eitab modaalverbi, s.t ei ole vajalik, et asjale vaadataks läbi sõrmede. Paremaks vasteks võiks siin olla näiteks konditsionaalivorm *ei peaks*, sest see annab edasi soovitust mitte teha, samas kui *ei pea* viitab lihtsalt nõude puudumisele. Sama erinevus peitub ka vormide *ei tule* ning *ei tuleks* vahel, kus esimene

viitab nõude puudumisele, teine aga soovitusel mitte teha. See omakorda võib selgitada, miks selliseid vigu just *bör*'i deontilise kasutuse korral kõige enam esineb: kuna *bör*'i on rohkem tõlgitud indikatiivivormiga, siis peab eituse esinemisel sellise muustriga arvestama – erinevalt konditsionaalivormist, kus sellist lahknevust eituse puhul ei teki.

Veel üks eitust sisaldav huvitav juhtum on näide (31), kus tõlkevastes on muutunud modaalsuse liik – deontiline modaalsus on asendunud episteemiliselega.

- (31) Har man väl bestämt sig för att göra det, **bör** det **inte ske** helt godtyckligt. Kui inimene on otsustanud midagi teha, **ei pruugi** see **minna** täiesti meelevaldselt.

Pruugi kasutus on vähemalt selle näite puhul pigem episteemilisse sfääri kuuluv. *Pruugi* teeb oletuse tõenäosuse kohta, samas kui rootsikeelne tekst annab soovitusel, mis rõhutab adressaadi agendistaatust, kes ise peaks hoolitsema, et miski meelevaldselt ei toimuks, sest tal on võim olukorda mõjutada.

Meie näidete hulgas leidub ka tõlkevasteid, kus deontiline vajalikkus on asendatud võimalikkusega, mis *bör*'i puhul esineb vaid episteemilises kasutuses. Need on tõlked, kus modaalverbi eestikeelseks vasteks on valitud verbi *võima* indikatiivivorm:

- (32) Barmen **bör** således **stanna** inne på förlossningsrummet hos föräldrarna [---]. Laps **võib** pärast sündi **jäada** vanemate juurde [---].

Lause sisu on muutunud, sest soovitus on asendatud loaga, vajalikkus võimalikkusega. Samas tasub märkida, et verbi *võima* korral on konditsionaalil teistsugune toimimismehhanism kui verbi *pidama* puhul, kus konditsionaal pehmenab nõuet või soovitust. Konditsionaalivormi *võiks* saaks siinkohal pidada *bör*'i vastena sobivaks, sest võib väita, et tegemist on juba soovitusel, mis kaldub pigem vajalikkuse valdkonda, mitte võimalikkusega, nagu verbi *võima* indikatiivivormi puhul (vt Erelt 2013: 112, 139).

Sama ei pea aga päris paika näite (33) puhul, mida võib seletada asjaoluga, et *borde*'le järgneb veel teine modaalverb (*kunna*).

- (33) Detta faktum **borde kunna användas** av franska militärer som argument vid förhandlingar om [---]. Selle fakti **võiksid** prantsuse sõjaväelased **ära kasutada** argumentina läbirääkimistel varasemate palgatasemetel taastamise üle.

Kuna rootsi originaalis sisaldub lisaks *borde*'le ka *kunna*, siis on lause sisu, et fakti peaks olema võimalik ära kasutada, kuid eesti keeles antakse edasi justkui soovitus, mille tõttu originaali episteemiline modaalsus on muutunud tõlkevastes deontiliseks.

Määravat rolli ekvivalentse tõlkevaste valimisel mängivad seega muude aspektide hulgas eituse olemasolu ning ka originaallause aeg. Veel on tähtis märkida, et originaalile vastava modaalsuse edasiandmine tõlkevastes läheb mõnevõrra keerulisemaks sellistel juhtudel, kus lauses järgneb üksteisele mitu modaalverbi (nagu varem vaadeldud konstruktsioonid *borde kunna*, näites 11 ja 33). Sellistel juhtudel on tõlke loomulikkust arvestades mõnikord edasi antud vaid üks modaalverbidest, nagu näites (34).

(34) Detta är det skönaste landskapet på jorden, ingen **borde behöva dö** härifrån.

See on maailma kõige ilusam loodus, siin **ei peaks** keegi **ära surema**.

Võib küll väita, et eesti keeles on teatud nüanss tõlkest välja jäänud, kuna *behöva* on tõlkimata jäetud, kuid samas väljendavad mõlemad modaalverbid vajalikkust (*behöva* tavaline vaste oleks *pidama*, mis on muu hulgas sobilik vaste nii *bör*'i kui ka *borde* puhul), mistõttu nende sõna-sõnalt tõlkimine võiks tekitada siinkohal eesti keelele mitteomaseid konstruktsioone.

Kokkuvõtvalt on eri liiki tõlkevastete jaotumine *bör*'i ja *borde* vahel ning modaalsuse liikide järgi esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Tõlkevastete üldine ülevaade modaalsete tähenduste kaupa

	Dünaami- line		Mitte- deontiline		Deontiline		Epis- teemiline	
	bör (0)	borde (8)	bör (0)	borde (2)	bör (97)	borde (67)	bör (3)	borde (23)
Tõlge modaal- verbiga (sh konditsionaal)	0	7 (7)	0	2 (2)	80 (27)	54 (46)	1 (1)	19 (16)
Modaalsus teiste vahenditega	0	1	0	0	3	7	1	2
Modaalsus välja jäetud	0	0	0	0	7	4	1	1
Muutunud modaalsus	0	0	0	0	7	2	0	1

6. Kokkuvõte

Käesolevas artiklis uurisime rootsi keele modaaltegusõna *böra* kasutust nii episteemilises kui ka mitte-episteemilises tähenduses ning selle eestikeelseid vasteid tõlkekorpuses.

Uurimuse aluseks olnud empiirilises materjalis (katked rootsikeelsetest ilukirjandus- ja aimetekstidest) esines modaaltegusõna *böra* valdavalt vaid kahes vormis: *bör* (olevik) ja *borde* (lihtminevik). Mõlemat vormi esines seejuures enam-vähem võrdselt. See tulemus ei erine märgatavalt varasematest tulemustest ning on raske järeldada, kas jaotussuhe kajastab *böra* vormi oletatavat grammatiseerumist, mille käigus olevikuvorm kaob ning lihtminevikuvorm võtab järk-järgult üle oleviku funktsiooni/tähenduse (vt Lagervall 2014). Selles valguses on huvitav eesti-rootsi tõlkesuunal tehtud otsing (vt tabel 1), kus lihtminevikuvormi kasutus oli ilmses ülekaalus. Samas ei ole uurimuses kasutatud rootsi originaaltekstide ja tõlgete ajaline erinevus nii suur, et julgeksime jaotuserinevust pidada pelgalt keelemuutuse peegelduseks. Põhjalikumad uurimused *bör-borde* vormi arengust rootsi keeles, sh erinevate žanrite lõikes, oleks huvitav aines edasiseks uurimistööks.

Näitelausete modaalsemantilise analüüsist selgus, et vormide *bör* ja *borde* kasutuses esinevad olulised erinevused. Olevikuvormi *bör* kasutatakse valdavalt vaid deontilises tähenduses, samas kui lihtminevikuvormi *borde* esineb meie materjalis kõikides peamistes modaal-kategooriates. Ehk teisisõnu: minevikuvorm *borde* hõlmab rohkem tähendusvälju kui olevikuvorm *bör*. Olgugi et ka *borde* puhul on kõige sagedamini esinev tähendus deontiline, on selle vormi oluline funktsioon episteemilise tõenäosuse väljendamine, mida vormi *bör* puhul peaaegu ei esinenud. Tulemus on üllatav, sest varasemate kirjelduste põhjal (nt SAG 1999) ei olnud põhjust sellist funktsionaalset erinevust oletada.

Seega võib meie tulemuste põhjal vähemalt provisoorselt oletada, et on toimunud teatud keelemuutus, mille käigus olevikuvormi kasutus on spetsialiseerunud (või pigem spetsialiseerumas). Selle kinnituseks on ka mõningad korrapärad *bör*'i esinemise kontekstis. Näiteks võib olevikuvormi *bör* kasutuse puhul täheldada, et seda sisaldavad laused on tihti (umbes kolmandikul juhtudest) passiivis või umbisikulise alusega. Selline kasutus on eriti sage just mitmesugustes juhendites (tarbetekstid), samas kui *borde* puhul on selline kasutus harv, viidates võimalikule žanripõhisele erinevusele nende kahe vormi vahel.

Meie materjali suhtelise piiratuse tõttu ei saa teha põhjapanevaid järeldusi, kuid on kindlasti põhjust läbi viia ulatuslikum uurimus, et

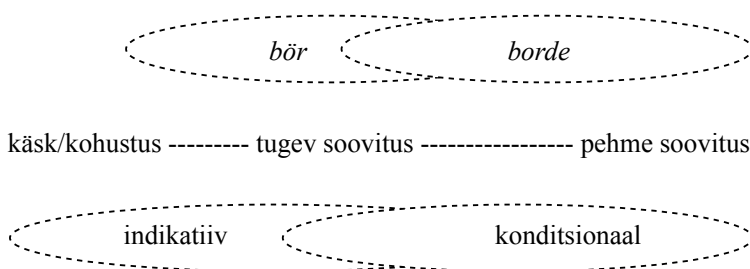
välja selgitada, milliseid semantilisi tähendusi *bör* ja *borde* tegelikus keekekasutuses väljendavad ning kas selles osas on aja jooksul toimunud muutusi, näiteks kas ühe või teise vormi puhul on toimunud tähenduslik või žanrilis-stilistiline spetsialiseerumine, nagu võiks oletada ka Lagervalli (2014) doktoritöös esitatud kvantitatiivsete tulemuste põhjal.

Tõlkevastete puhul võib kokkuvõtvalt täheldada, et valdavas osas on nii *bör* kui ka *borde* tõlgitud eesti keelde modaalverbiga. *Bör*'i sisaldavate lausete puhul vastab 81 juhul rootsikeelsele modaalverbile eesti modaalverb (*pidama, tulema, tohtima, võima*) ning *borde* tõlgete puhul vastavalt 82 juhul (*pidama, tulema, tohtima, võima, saama*). Ühest küljest vastab tulemus püstitatud hüpoteesile, et ühe konkreetse rootsi modaaltegusõna tähendusväli ei kattu vaid ühe eesti modaaltegusõnaga. Teisalt on aga tulemus üllatav, sest variatsioon tõlkevalikutes ehk modaaltegusõnast erinevate lingvistiliste vahendite (näiteks modaalverbide) kasutamises oli eeldatust väiksem: *bör*'i tõlkes esines alternatiivseid tõlkevalikuid neljas näites ning *borde* tõlkes kümnes näites. Põhjenduseks võib olla (liiga) originaaltruu tõlge, aga tõenäoliselt ka raskus hinnata, kas konkreetse modaaltähenduse edastamine teise keele teiste vahenditega annab sama modaalsusnüansi täpselt edasi.

Suurimad kõrvalekalded modaalsuse edasiandmisel eesti keelde esinesid eitust sisaldavate lausete tõlgetes, mille puhul oli eksitud selle vastu, et *bör* ja *borde* asuvad eitava adverbiaali mõjualast väljaspool, s.t adverbiaal eitab propositsiooni, mitte modaalverbi. Samuti esines juhte, kus deontiline vajalikkus oli tõlkes asendatud võimalikkusega – tähendusväli, mis *böra* puhul esineb vaid episteemilise kasutuse korral.

Tulles tagasi modaalsusnüansside juurde, siis kõige keerukam ja huvitavam aspekt tõlkevastete puhul ongi vormide *bör* ja *borde* kraadierinevuse edasiandmine deontilise modaalsuse väljendamisel, kus *borde* kannab pehmendavat funktsiooni. Eesti keeles on sellise pehmendava funktsiooni väljendamiseks tingiv kõneviis. Nagu analüüsist selgus, on mõlema vormi (*bör, borde*) tõlkimiseks kasutatud konditsionaali, kuid kvantitatiivne erinevus on ilmne: *bör*'i puhul on modaalverbi konditsionaali kasutatud 28 juhul, *borde* puhul 71 juhul. Seega, kuna ka *bör* on suhteliselt sageli tõlgitud konditsionaalivormiga, ei saa väita, et *bör*'i ja *borde* vaheline kraadierinevus eestikeelses tõlkes alati kajastub.

Teisisõnu: kuna konditsionaal on öeldu pehmendamiseks, aga ka olevikuvorm *bör* väljendab iseenesest soovituslikkust, mistõttu konditsionaali kasutamine on põhjendatud, tekib olukord, kus eesti keeles napib *bör*'i ja *borde* tähendusnüansside eristamiseks vahendeid või väljendusvahendid kattuvad. Skemaatiliselt võib seda ette kujutada nagu joonisel 2.

Joonis 2. Soovituslikkuse skaala

Tõlgendus- ja tõlkimiskeskused tulenevad tõenäoliselt sellest, et üleminekud soovituslikkuse tähenduskaalal ei ole mitte diskreetsed/selgepiirilised, vaid hägused/kattuvad. Kuskil sellel skaalal paiknevad rootsi keele tegusõnad *bör* ja *borde* ning eesti keeles vastavalt indikatiiv ja konditsionaal. Millises skaalapunktis toimub üleminek *bör*'i vormilt *borde*'le, ei ole selgepiiriline. Sama kehtib ka eesti keele indikatiivi ja konditsionaali kohta. Sealjuures võib ülemineku piirkond keeleti (aga ka keelekasutajate vahel) erineda.

Tänuavaldus

Artikkel on valminud TÜ baasfinantseerimise rahvusteaduste toetuse fondi projekti “Kontrastiivlingvistika ja tõlge” toel, osaliselt on uurimistööd toetanud ka Euroopa Liidu 7. raamprogrammi (FP7/2007-2013) Marie Skłodowska-Curie meetmed (IEF grant nr 630059). Soovime tänada kuulajaid TÜ FLGRi kontrastiivlingvistika töörühma esimesel ettekandepäeval, 13. detsembril 2013, ja Lundi ülikoolis toimunud rootsi keele uurijate konverentsil “Svenskans Beskrivning 34”, 22.–24. oktoobril 2014, kommentaaride eest artikli esimesele versioonile, samuti täname kahte anonüümset retsensenti, kelle kommentaaride ja kriitiliste märkuste abil sai artikli lõplik versioon paremaks.

Aadressid:

Anu Laanemets
LANCHART/NFI
University of Copenhagen
Njalsgade 136
2300 Copenhagen S, Denmark
E-mail: laanemets@hum.ku.dk

Helena Mihkelson
 Maailma keelte ja kultuuride kolledž
 Tartu Ülikool
 Lossi 3
 51003 Tartu, Eesti
 E-post: helena.mihkelson@ut.ee

Kirjandus

- Aikhenvald, Alexandra Y. (2004) *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Barlow, Michael (2002) "ParaConc: concordance software for multilingual parallel corpora". *Proceedings of the Third International Conference on Language Resources and Evaluation. Workshop on Language Resources in Translation Work and Research*, 20–24. Las Palmas, Spain.
- Boye, Kasper (2010) "Semantic maps and the identification of cross-linguistic generic categories: evidentiality and its relation to epistemic modality". *Linguistic Discovery* 8, 1, 4–22.
- Boye, Kasper ja Peter Harder (2009) "Evidentiality: Linguistic categories and grammaticalization". *Functions of Language* 16, 1, 9–43.
- Cousins, Signe (1999) "ERLEKS: En estnisk-svensk lexikalisk databas". *Nordiska studier i lexikografi* 4. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden. Esbo 21–24 maj 1997, 37–44. Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi. Skrift nr 5. Helsingfors.
- De Haan, Ferdinand (1999) "Evidentiality and epistemic modality: setting boundaries." *Southwest Journal of Linguistics* 18, 1, 83–101.
- EKG = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael ja Silvi Vare (1993) *Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Erelt, Mati (2013) *Eesti keele lauseõpetus: Sissejuhatus. Öeldis*. (Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid, 4.) Tartu: Tartu Ülikool.
- GDS = Hansen, Erik ja Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Genette, Gérard (1983 [1972]) *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Translated by Jane E. Lewin. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Hultman, Tor G. (2003) *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien, Norstedts Ordbok.
- Jensen, Torben Juel (2005) *Irrealitetsmarkører i dansk talesprog. En korpuslingvistisk undersøgelse af hvis-konstruktioner og modalverber i medarbejdersamtaler og sociolingvistiske interview*. Diss. Københavns Universitet.
- Johansson, Stig (2007) "Contrastive linguistics and corpora". In Wolfgang Teubert and Ramesh Krishnamurthy, eds. *Corpus linguistics: critical concepts in linguistics* I, 213–226. London, New York: Routledge.

- Kehayov, Petar and Reeli Torn-Leesik (2009) "Modal verbs in Balto-Finnic". In Björn Hansen and Rerdinand de Haan, eds. *Modals in the languages of Europe*, 363–401. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Lagervall, Marika (2014) *Modala hjälpverb i språkhistorisk belysning*. Diss. Göteborgs Universitet.
- Mortelmans, Tanja, Kasper Boye ja Johan van der Auwera (2009) "Modals in the Germanic languages". In Björn Hansen and Rerdinand de Haan, eds. *Modals in the languages of Europe*, 11–69. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- NES = Farbrege, Turid, Sigrid Kangur, Ülle Viks (1998) *Norsk-estisk estisk-norsk ordbok / Norra-estri eesti-norra sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Kättesaadav aadressil: <<http://portaal.eki.ee/dict/no-et/>>. Vaadatud 08.08.2014.
- NRG = Faarlund, Jan Terje, Svein Lie ja Kjell Ivar Vannebo (1997) *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nurmi, Timo (1991) "Nessessiivkonstruktsiooni kasutamine eesti ajalehtede juhtkirjades". *Keel ja Kirjandus* 12, 732–742.
- Nuyts, Jan (2005) "The modal confusion: on terminology and the concepts behind it". In Alex Klinge, Henrik Høeg Müller, eds. *Modality: studies in form and function*, 5–38. Bristol: Equinox Publishing.
- Nuyts, Jan (2006) "Modality: Overview and linguistic issues". In Frawley, William, Wolfgang Klein and Stephen Levinson, eds. *The expression of modality: the expression of cognitive categories*, 1–26. (ECC, 1.) Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Palmer, Frank Robert (2001 [1986]) *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, Frank Robert (2014) *Modality and the English modals*. New York and London: Routledge.
- Penjam, Pille (2005) *Tulema-verbi leksikaalsest ja grammatilisest kasutusest ning modaalse funktsiooni kujunemisest eesti kirjakeeles 17.–20. sajandil*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Penjam, Pille (2006) "Tulema-verbi grammatilised funktsioonid eesti kirjakeeles". *Keel ja Kirjandus* 1, 33–41.
- Portner, Paul (2009) *Modality*. Oxford: Oxford University Press.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik and David Crystal (1985) *A comprehensive grammar of the English language*. Harlow: Longman.
- RES = M. Aidla, S. Cousins, M. Elken, M. Kanarbik, K. Mullamaa, T. Mullamaa, M. Pertšjonok, M. Praizner, R. Raag, V. Raag, J. Tuldava, koost. (2004) *Rootsi-estri sõnaraamat. Svensk-estnisk ordbok. ~ 100 000 märksõna/uppslagsord*. Tallinn: Valgus.
- Rätsep, Huno (1978) *Eesti keele lihtlausete tüübid*. (Emakeele Seltsi Toimetised, 12.) Tallinn.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg ja Erik Andersson (1999) *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts.
- Zifonun, Gisela, Ludger Hoffmann, Bruno Strecker und Joachim Ballweg (1997) *Grammatik der deutschen Sprache*. Band 3. Berlin: Walter de Gruyter.

- Torn-Leesik, Reeli (2007) "Voice and modal verbs in Estonian". *Linguistica Uralica* 63, 3, 173–186.
- Tragel, Ilona (2001) "Eesti *saama* ja *võima* ning soome *saada* ja *voida*. Tähendused ja vastavused kognitiivse grammatika vaatenurgast". *Keel ja Kirjandus* 2, 99–110.
- Uuspõld, Ellen (1989) "Modaalsusest ja modaalsest predikaadist eesti keeles". *Keel ja Kirjandus* 8, 468–477.
- Van der Auwera, Johan ja Vladimir A. Plungian (1998) "Modality's semantic map". *Linguistic Typology* 2, 79–124.

Abstract. Anu Laanemets and Helena Mihkelson: Translating modality – the Swedish modal verb *böra* and its Estonian translation equivalents.

Based on a Swedish-Estonian translation corpus, the current article examines the use of the Swedish modal verb *böra* (*should, ought to*), more specifically its present tense form *bör* and preterite form *borde*, and the strategies that have been used to translate this modal verb into Estonian. The analysis is based on the semantic map of modality by van der Auwera and Plungian (1998). The results reveal that although the occurrence of *bör* and *borde* in the Swedish texts has approximately the same frequency, their usage differs in several respects. Namely, *borde* covers a broader spectrum of modality, occurring in epistemic, deontic, non-deontic and dynamic usage, whereas *bör* mostly conveys deontic modality. Moreover, *bör* shows signs of genre specificity as it can often be found in instructions. The analysis of the Estonian translation equivalents reveals that the most common translation of the Swedish *bör/borde* is an Estonian modal verb. There are not many cases of changed modality but translators find it hard to convey the subtle difference between *bör* and *borde* in the Estonian language as this difference is only a matter of degree. The tendency seems to be that *borde* is most often translated with Estonian verbs in the conditional mood as the latter could be said to have the same attenuating effect as the Swedish preterite form, while the indicative mood is much more frequently represented among the equivalents of *bör*. However, this usage is rather unsystematic as a significant proportion of the equivalents of *bör* is still in the conditional mood.

Keywords: modality, modal verbs, comparative research, translation corpus/translation, Swedish, Estonian